

ІНСТИНКТ РОЗРИВУ

Як піймати у класі чудовисько
за допомогою аркуша паперу

Із чого все почалося

Коли жовтневого вечора 1995 року закінчилася моя лекція, я навіть гадки не мав, що саме тоді розпочав боротьбу з хибними уявленнями про світ, яка триватиме все життя.

— Назвіть рівень дитячої смертності в Саудівській Аравії! Не треба піднімати руки, просто кажіть уголос.

Я роздав копії таблиць 1 і 5 зі щорічного видання ЮНІСЕФ. Вони виглядали нудними, але я був у захваті.

— Тридцять п'ять, — відгукнувся хор студентів.

— Правильно. Це означає, що із кожної тисячі дітей, що народилися живими, 35 не доживають до свого п'ятого дня народження. А як щодо Малайзії?

— Чотирнадцять, — виголосив хор.

Коли студенти називали цифри, я записував їх зеленим маркером на пластиковій плівці проектора.

— Чотирнадцять, — повторив я. — Набагато менше, ніж у Саудівській Аравії!

Тут втрутилася моя дислексія, і я написав «Малаазія». Студенти засміялися.

— Бразилія?

— П'ятдесят п'ять.

— Танзанія?

— Сто сімдесят один.

Я поклав олівець і сказав:

— Знаєте, чому мене так непокоять оці цифри, що вказують на рівень дитячої смертності? Не лише тому, що мені не байдуже до дітей. Це така собі температура усього суспільства. Наче велетенський термометр. Тому що діти дуже вразливі. Є багато речей, які можуть їх убити. Коли з тисячі дітей у Малайзії вмирає лише 14, це означає, що решта 986 — виживає. Батькам та суспільству вдалося захистити їх від усіх тих небезпек, які могли їх убити: мікроби, голод, насилля й таке інше. Отже, оце число, 14, говорить нам про те, що в малайзійців достатньо їжі, їхні каналізаційні системи не протікають у систему подачі питної води, ці люди мають хороший доступ до первинної медико-санітарної допомоги, а їхні матері вміють читати й писати. Ця цифра не просто говорить нам про здоров'я дітей. Вона є виміром якості всього суспільства.

— Нас цікавлять не самі показники. Найцікавіше завжди криється за ними, — продовжував я. — Подивіться, наскільки вони різні: 14, 35, 55 і 171. Життя в цих країнах, судячи з усього, дуже відрізняється.

Я знов узяв олівець.

— А тепер скажіть мені, яким було життя в Саудівській Аравії 35 років тому? Скільки дітей померло в 1960 році? Подивіться в другу колонку.

— Двісті... сорок два...

Гучність хору значно зменшилася, коли студентам довелося вимовити таке велике число: 242.

— Так. Усе правильно. Саудівська Аравія досягла значного прогресу, згодні? Рівень дитячої смертності зменшився з 242 до 35 — і це за 33 роки. Цей темп набагато швидший, ніж у Швеції. Цій країні знадобилося 77 років, щоб досягти такого покращення.

— Повернімося до Малайзії. На сьогодні це 14. А що було в 1960-му?

— Дев'яносто три, — пробурмотіли вони у відповідь.

Збентежені і спантеличені студенти почали шукати дані у своїх таблицях. Роком раніше я дав своїм учням ті самі приклади, але без опори на дані з таблиць, і вони просто відмовилися вірити в те покращення у світі, про яке я розповідав. І от тепер усі докази були

в студентів перед очима. Вони виняткові країни, щоб обдурити їх. Вони не могли повірити в те, що вимальовувалося з інформації перед їхніми очима. Ця картина була геть несхожою на ту, що в їхніх головах.

— Просто для довідки, — сказав я, — ви не знайдете жодної країни, де б рівень дитячої смертності підвищився. Тому загалом ситуація у світі постійно покращується. А тепер невелика перерва на каву.

Мегахибна концепція: світ розділений на два

Цей розділ розповідь про перший із наших драматичних інстинктів — інстинкт розриву. Я маю на увазі непереборну спокусу розділити все на світі на дві чіткі й часто суперечливі групи. Між ними нашої уяві виростає розрив — величезна прірва несправедливості. У цьому розділі я хочу показати, як інстинкт розриву вимальовує в людських головах картину світу, розділеного на дві протилежні групи. Це можуть бути два типи країн, чи два типи людей — багаті проти бідних.

Відстежити походження цієї хибної концепції вкрай важко. Того жовтневого вечора 1995 року я вперше поглянув в очі цієї тварюки. Це сталося одразу після перерви на каву, і цей досвід настільки захопив мене, що відтоді я так і не припинив своє полювання на хибні концепції.

Я назвав їх мегахибними через їхній надзвичайний вплив на те, наскільки некоректно люди сприймають світ. Перша з них — найгірша. Розкладання світу на дві коробки — на бідних і багатих — повністю спотворює в людській свідомості всі глобальні співвідношення.

Полювання на першу мегахибну концепцію

Коли лекція продовжилася, я пояснив, що рівень дитячої смертності був найвищим у племінних суспільствах у джунглях, а також серед традиційних землеробів у віддалених сільських регіонах по всьому світу.

— Цих людей ви можете побачити в документальних фільмах про екзотичні світи. На долю цих батьків випала найважча боротьба за виживання їхніх родин, і сьогодні вони все ще втрачають половину своїх дітей. Але на щастя, дедалі менше людей живуть у таких жахливих умовах, — сказав я.

Молодий студент із першого ряду підняв руку. Він нахилив голову і промовив:

— Вони ніколи не зможуть жити так, як ми.

Усі в аудиторії стверджувально закивали.

Можливо, він думав, що я здивуюся. Але я не здивувався. Це й було те саме твердження «розриву», яке я чув до того багато разів. Я не був здивований — я страшенно зрадів. Саме на це я і сподівався. Наш діалог продовжився так:

— Вибачте, що ви мали на увазі, коли сказали «вони»? — запитав я.

— Я мав на увазі людей з інших країн, — відповів студент.

— Усіх країн, крім Швеції?

— Ні, я мав на увазі... незахідні країни. Вони не зможуть жити так, як ми. Це не працюватиме.

— Ага! (Наче я щось зрозумів). Тобто ви говорите, наприклад, про Японію?

— Ні, не про Японію. У них західний спосіб життя.

— Значить, про Малайзію? У них «незахідний спосіб життя», так?

— Так, Малайзія — незахідна країна. Усі країни, які не запозичили західний стиль життя. Вони не зможуть. Ну, ви мене розумієте.

— Ні, я вас не розумію. Поясніть, будь ласка. Ви говорите про «захід» і «решту», правильно?

— Саме так.

— А Мексика... це «захід»?

Він просто дивився на мене.

Я не збирався ні чіплятися до нього, ні кепкувати, але продовжив свою думку, бо не міг стримати цікавості побачити, куди це нас доведе. Чи була Мексика «заходом», чи мали її громадяни можливість жити так, як ми? Чи вони «решта»?

— Я заплутався, — сказав я. — Ви почали з «нас» і «них», а приїшли до «захід» і «решта». Мені дуже цікаво, я хочу зрозуміти, що